

DAIVA MURMULAITYTĖ

Lietuvių kalbos institutas

ORCID id: orcid.org/0000-0003-3826-7272

Mokslinių tyrimų kryptys: žodžių daryba, morfemika,
leksikografija, leksikologija.

DOI: doi.org/10.35321/all87-10

DARYBOS FORMANTŲ HOMONIMIŠKUMAS IR JO ŽYMĖJIMAS ŽODŽIŲ DARYBOS ŽINYNE

Homonymy of Derivational Formatives and Its
Marking in the Word Formation Manual

ANOTACIJA

Straipsnyje nagrinėjama lietuvių kalbos žodžių darybos priemonių homonimija, kurios aktualumas išryškėjo kuriant *Žodžių darybos vedlį*, skaitmeninį lietuvių kalbos daiktavardžių darybos žinyną. Tyrimo tikslas – pagrįsti homoniminių darybos formantų žymėjimo reikalažodžių darybos, morfemų, morfeminės sudėties žodynuose, žinynuose ir pan. leksikografi-
niuose leidiniuose ir aptarti problemas, su kuriomis susiduriama praktiškai juose pateikiant
homonimines žodžių darybos priemones. Laikomasi nuomonės, kad apie homonimiją tu-
rėtų būti kalbama darybos formantų, o ne morfemų (afiksų) lygiu. Neginčytinai homoni-
minių darybos formantų nustatymo kriterijais laikoma skirtinga vedinių darybos reikšmė ir
skirtinga darybos priemonių kilmė, o vedinių kalbos dalies skirtumas ir jų pamatinių žodžių
kalbos dalies skirtumas patys savaime darybos priemonių homonimiškumo greičiausiai ne-
sąlygoja. Homoniminiais laikytini tik tos pačios rūšies darybos afiksai (formantai). Aptarta
darybos formantų, su kuriais daromi mobilieji daiktavardžiai (*substantiva mobilia*), homoni-
miškumo žymėjimo problema. Preliminarus homonimų žymėjimas *Žodžių darybos vedlyje*
ne tik išryškino darybos priemonių homonimijos klausimo aktualumą ir problemas, bet ir
parodė jos masą – homoniminės yra apie pusė lietuvių kalbos daiktavardžių priesagų ir be-
veik visos galūnės.

ESMINIAI ŽODŽIAI: žodžių daryba, darybos formantas, afiksas, morfema, homonimija,
semantika.

ANNOTATION

The article deals with the homonymy of the means of Lithuanian word formation, the relevance of which has become apparent in the development of the *Word Formation Guide*, a digital manual of Lithuanian word (noun) formation. The study aims to justify the need for marking homonymic derivational formatives in dictionaries of word formation, dictionaries of morphemes, dictionaries of morphemic composition, word formation manuals, etc., and to discuss the problems encountered in practice when the homonymic means of word formation are presented in these publications. It is considered that homonymy should be discussed at the level of derivational formatives, not at the level of morphemes (affixes). The difference in the derivational meaning of derivatives and the origin of the means of word formation are considered to be indisputable criteria for the identification of homonymous derivational formatives, while the difference in the part of speech of derivatives and the difference in the part of speech of their base words is not in itself likely to lead to the homonymy of derivational means. Only affixes (formatives) of the same type are homonymous. The problem of marking the homonymy of the derivational formatives used to form mobile nouns (*substantiva mobilia*) is discussed. The preliminary marking of homonyms in the *Word Formation Guide* has not only highlighted the relevance and problems of homonymy of derivational formatives but has also shown the extent of homonymy – about half of the suffixes of Lithuanian nouns and almost all the inflections are homonymous.

KEYWORDS: word formation, derivational formative, affix, morpheme, homonymy, semantics.

ĮVADAS

Homonimai – tą pačią raišką turintys dvipusiai (reikšminiai) kalbos elementai. Homonimijos reiškinio esmė – kelių, dažniausiai dviejų, kalbos elementų tapati raiška (fonetinė ir / ar grafinė) ir visiškai skirtinga reikšmė. Apie įvairias homonimų rūšis pagal fonetinę / grafinę žodžių raišką (homoformas, morfologinius, dalinius homonimus, homografus ir kt.) bei skirtingą jų traktavimą įvairiuose šaltiniuose žr. Rimkutė 2003: 34–38 ir ten nurodytą literatūrą. Plg. anglų kalboje homonimais gali būti vadinami trijų skirtingų klasių žodžiai – 1) vienodai tariami (pvz., *to, too, two*); 2) vienodai tariami ir rašomi (pvz., *quail* ‘putpelė’ ir *quail* ‘krūptelėti, (su)drebėti’) arba 3) vienodai tik rašomi (pvz., *bow* [baũ] ‘laivo priekis, pirmagalys’ ir *bow* [bõ] ‘lankas strėlėms laidyti’). Visais atvejais žodžiai, suprantama, skiriasi reikšme. Pirmojo ir antrojo tipo žodžiai kartais vadinami homofonais, antrojo ir trečiojo – homografais. Kai kurie tyrėjai homonimais linkę laikyti tik trečiosios klasės žodžius¹.

¹ <https://www.merriam-webster.com/dictionary/homonym> [žiūrėta 2022-08-08]; <https://www.merriam-webster.com/dictionary/bow> [žiūrėta 2022-09-08].

Reikšmės požymis iš homonimo (ppr. žodžio) apibrėžties lietuvių kalbotyroje kartais tikslingai išleidžiamas kaip perteklinis, nediferencinis, nes „normaliai visi dvipusiai elementai skiriasi reikšme, išimtį sudaro nebent sinonimai“ (Urbutis 2008: 214; plg. Gaivenis, Keinys 1990: 80)². Be to, dviejų kalbos elementų reikšmės skirtumas turi būti visiškas, t. y. jų reikšmės turi būti tiek tolimos, kad nebūtų galima kalbėti apie to paties kalbos elemento daugiareikšmiškumą. Dažniausiai homonimija nagrinėjama leksikos lygmenyje, tačiau ji būdinga ne tik žodžiams, bet ir jų formoms, morfemoms. Homomorfemomis gali būti ne tik šaknys (pavyzdžiui, *dor¹-as*, *-a*, *dor²-oti*, *-oja*, *-ojo*, *san-dor³-is*), bet ir priesagos³ (pavyzdžiui, *stip-ena¹*, *rank-ena²*, *iškas-ena³*, *smeig-ena⁴*, *zuik-ena⁵*), priešdėliai (*be¹-norėti*, *be²-dugnė*), galūnės (*skund-as¹*, *nars-as²* ‘narsumas’, *sarg-as²*, *įdar-as⁴*, *apav-as⁵*, *atbrad-as⁶*) (plg. Urbutis 2008: 2014–2015; 2009: 116; Jakaitienė 2009: 101–111). Būtent šio kalbos lygmens elementų – morfemų, tiksliau, afiksų, darybos formantų – homonimija pasidarė aktuali kuriant skaitmeninį lietuvių kalbos daiktavardžių darybos žinyną – *Žodžių darybos vedlį* (toliau – ŽDV, *Vedlys*, prieiga internete: <https://ekalba.lt/zodziu-darybos-vedlys/>).

Šis žinynas – viena iš lietuvių kalbos išteklių informacinės sistemos *E. kalba* paslaugų, tiksliau, ŽDV kartu su *Kalbos patarimais* (KP) sudaro paslaugą *E. patarimai*. Jis „skirtas patarti, kaip sudaryti naujus lietuvių kalbos žodžius,

² Homonimų ir homonimijos terminų aiškinimuose kitų kalbų kalbotyros, leksikografijos ir pan. šaltiniuose skirtingos reikšmės požymis vis dėlto dažniausiai yra minimas, plg.: „Vardus ar vieną du skanėjumu un vienādu rakstījumu, bet ar dažādām, savstarpēji nesaistītām nozīmēm sauc par homonīmiem.“ (<http://valoda.ailab.lv/latval/vidusskolai/leksikologija/leksikolog/leks5.htm> [žiūrėta 2022-08-08]); „Homonīmi ir vārdi ar atšķirīgu nozīmi, kas izrunājami un rakstāmi vienādi.“ (<https://lv.wikipedia.org/wiki/Homon%C4%ABms> [žiūrėta 2022-08-08]); „[...] one of two or more words spelled and pronounced alike but different in meaning (such as the noun *quail* and the verb *quail*)“ (<https://www.merriam-webster.com/dictionary/homonym> [žiūrėta 2022-08-08]); „ОМОНІМИ [...] Слова, однакові за звучанням, але зовсім різні за значенням, наприклад: коса (волосся), коса (мис), коса (сільськогосподарське знаряддя), ОМОНІМІЯ [...] Звуковий збіг різних за значенням слів або їх форм.“ (SUM-11, <http://sum.in.ua/p/5/695/1> [žiūrėta 2022-08-11]); „ОМОНІМИ [...] Слова, а також інші мовні одиниці, однакові за звучанням, але цілковито відмінні за значенням [...], ОМОНІМІЯ [...] Звуковий збіг різних за значенням слів або їхніх форм – омонімів“ (SUM-20, <https://sum20ua.com/Entry/index?wordid=66229&page=2094> [žiūrėta 2022-08-11]); „Омоними [...] – разные по значению, но одинаковые по звучанию и написанию единицы языка (слова, морфемы и др.)“ (<https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/2024> [žiūrėta 2022-08-10]); „Омонимия – звуковое совпадение различных языковых единиц, значение к-рых не связаны друг с другом.“ (LES 344).

³ Lietuvių kalbos žodžių darybos literatūroje priesagos paprastai nurodomos kartu su galūnėmis. Apie jų homonimiškumą dar žr. 3.1.

remiantis žodžių darybos taisyklėmis⁴. *Vedlyje* sustruktūrinta dviejų lietuvių kalbos gramatikų – akademinės (LKG) ir *Dabartinės lietuvių kalbos* (DLKG) – daiktavardžių darybos skyriuose pateikiama informacija (aut. Vincas Urbutis). Neatsisakoma minties ateityje ŽDV pritaikyti ir kitų kalbos dalių darybos duomenims, atitinkamai koreguojant duomenų bazės struktūrą. Tačiau pirmajame jo kūrimo etape, suvokiant ŽDV kaip paslaugos *E. patarimai* dalį, pirmiausia orientuotasi į daiktavardžius, įsivaizduojant, kad būtent jų darybos dėsningu-
mais bus domimasi kuriant naujus pavadinimus ar tikslinantis dėl jau sukurtų taisyklingumo. Kadangi šis skaitmeninis įrankis daugiau skirtas plačiajai visuome-
nei, jo duomenų struktūra yra supaprastinta. (Profesionaliems lietuvių kal-
bos žodžių darybos tyrimams skirtoje duomenų bazėje informacija turėtų būti
daugiau išskaidyta tiek semantiniu, tiek formos atžvilgiais, tai suteiktų daugiau
duomenų paieškos ir klasifikavimo galimybių). Tačiau kai kuriais aspektais duo-
menų pateikimo paprastinti negalima, atvirkščiai, lyginant su pateikimu grama-
tikose, jis turi būti patikslintas, nors ir sudėtingesnis. Vienas iš tokių aspektų –
darybos priemonių homonimiškumas, kurį būtina žymėti net ir paprastesnėje
duomenų bazėje.

Užsienio morfemikos ir žodžių darybos žodynuose, kurių yra nema-
žai ir įvairių – ypač rusų kalba (žr. literatūros sąrašą), taip pat latvių kalba
(Metuzāle-Kangere 1985), anglų kalba (DPSCF) ir kt. – morfemų homoni-
mija ne visada žymima. *Lietuvių kalbos morfemų duomenų bazėje* (LKMDB) ir
jos pagrindu parengtuose *Atgaliniame*, *Abėcėliniame* ir *Dažniniame lietuvių kalbos
morfemų žodynuose* (Rimkutė, Kazlauskienė, Raškinis 2011; 2011a; 2011b)
morfemų homonimiškumas taip pat neatsispindi.

Šio straipsnio **tikslas** – pagrįsti darybos formantų (ir apskritai morfemų)
homonimiškumo žymėjimo būtinybę leksikografinio pobūdžio veikaluose ir iš-
kelti problemas, su kuriomis susiduriama praktiškai pateikiant homonimines
žodžių darybos priemones. Jo siekta sprendžiant šiuos **uždavinius**: suregistruo-
ti homonimines lietuvių kalbos daiktavardžių darybos priemones – priesagas,
priešdėlius ir galūnes; remiantis moksline literatūra, aptarti darybos priemonių
homonimiškumo kriterijus; nurodyti probleminius žymėjimo metodikos aspek-
tus. Tyrimo metu naudotos sinchroninės žodžių darybos, morfeminė, semanti-
nė analizės, analitinis ir aprašomasis tyrimo **metodai**.

⁴ „Lietuvių kalboje gausu žodžių darybos priemonių, ir naujam žodžiui atsirasti kartais neuž-
tenka įkvėpimo, reikia nedidelės paskatos – pasižvalgyti po darybos priemones, pasižiūrėti pa-
vyzdžių“ (Rita Miliūnaitė, <https://www.delfi.lt/projektai/suprasti-interneta/lietuviu-kalba-netrukus-taps-lengvesne-internete-kuria-patogia-sistema.d?id=78879667> [žiūrėta 2022-08-04]).

1. HOMONIMINIŲ MORFEMŲ TYRIMAI IR PRAKTINIAI JŲ REZULTATAI

Teoriškai darybos priemonių – priesagų, priešdėlių – homonimiškumas yra žinomas ir suprantamas dalykas (nors anksčiau būta ir priešingų nuomonių, tarkim, formantų homonimiškumo nepripažino N. Janko-Trinickaja, M. Brodowska-Honowska (Urbutis 2009: 180)). Rusakalbėje leksikografijoje, pasižyminčioje žodžių darybos ir morfemų bei morfeminės sandaros žodynu gausa (Cyganenko 1982; Kuznecova, Efremova 1986; Bardovič, Šakun 1989; Efremova 1996; Efremova 2000; Tichonov 1990; Tichonov 1996; Širšov 2004; Efremova 2005; Raciburskaja 2009; Lopatin, Uluchanov 2016 ir kt., neminint seniau išleistų veikalų), teoriškai svarstomi ir praktiškai sprendžiami įvairūs darybos priemonių homonimiškumo klausimai: afiksų homonimiškumo ir daugiareikšmiškumo santykis, šios rūšies homonimų skyrimo kriterijai, morfemos ir darybos formanto skirtis homonimiškumo atžvilgiu, savakilmių ir svetimos kilmės (tarptautinių) morfemų homonimiškumas, homoniminės morfeminės žodžių skaidos pateikimas morfeminės sandaros žodyne ir kt.

Morfemų homonimijos žymėjimo aktualumas labiausiai išryškėja jų registruose, rodyklėse, sąrašuose. Darybos žodynuose, kur dariniai pateikiami lizdais, arba žodžių morfeminės sandaros žodynuose, kur jie pateikiami išskaidyti morfemomis, tai nėra taip aktualu. Pavyzdžiui, *Morfeminiame baltarusių kalbos žodyne* (Bardovič, Šakun 1989) morfemų homonimiškumą stengiamasi parodyti ne jas numeruojant, o kitais būdais. Tokio pobūdžio žodynuose svarbu atskirti tik morfemiškai skirtingus darybinius homonimus, o jei morfemomis suskaidyti žodžiai visiškai sutampa, jų homonimiškumas niekaip nerodomas. Morfeminės sandaros, ne pačių morfemų, žodynuose tokia informacija turbūt yra perteklinė ir netikslinga. Kas kita pačių morfemų žodynai, žinynai ar kitokie registrai, kur morfemos pateikiamos ne žodžiuose, o kaip atskiri vienetai, ir jų homonimijos atvejai turi būti žymimi, siekiant išskirti ir parodyti visas morfemas.

Morfemų reikšmių aiškinimas, ypač jų daugiareikšmiškumo traktavimas, visada buvo sunkus uždavinys leksikografams (Osilbekova 2017: 334). Pavyzdžiui, tapačios garsinės formos morfemas siūloma laikyti homoniminėmis, jei jos priklauso skirtingų kalbos dalių (1) arba skirtingų tos pačios kalbos dalies semantinių grupių (2) žodžiams, pavyzdžiui: 1) *за-нeмь* (veiksmažodis) – *за-речьe* (daiktavardis), 2) *бо-еу* – *пыб-еу*. Antruoju atveju morfemos išreiškia skirtingas reikšmes (kitaip tariant, afiksai suteikia dariniams skirtingas darybos reikšmes). Jei reikšmės yra tarpusavy susijusios, tai yra ne homomorfemos, o viena

daugiareikšmė morfema (Cyganenko 1982: 102, 15)⁵. Žodžių darybos afiksų daugiareikšmiškumas plačiau prasme, t. y. polisemija ir homonimija, turėtų būti vienas iš tokių afiksų žodyno sudarymo principų (Osilbekova 2017: 335)⁶.

Lietuvių kalbotyroje darybos priemonių ar morfemų homonimiškumas sporadiškai paminimas nagrinėjant kitas temas (dažniausiai susijusias su leksine homonimija), pavyzdžiui, (morfologinį) daugiareikšmiškumą (Rimkutė 2003: 38; 2003a: 63). Specialiai jis, regis, nėra tyrinėtas.

2. DARYBOS PRIEMONIŲ HOMONIMIŠKUMO ŽYMĖJIMO POREIKIS

2.1. Akademinėje gramatikoje, viename iš ŽDV šaltinių, rašoma: „Daiktavardžių ir būdvardžių darybos skyriuose vyraujanti semantinė darybos tipų klasifikacija skaitytojui nėra patogi tais atvejais, kai jis nori pasiinformuoti apie vieną kurį darybos afiksą (priesagą, priešdėlį ar galūnę). Šiam nepatogumui išvengti I tomo gale pridodama „Daiktavardžių ir būdvardžių darybos afiksų rodyklė“, pagal kurią lengva susirasti tą gramatikos paragrafą (ar tuos paragrafus), kur liečiami rūpimą afiksą turintys žodžiai“ (LKG I 5–6). Rodyklė (LKG I 722–728) išties yra būtina, jos nesant šia gramatika nebūtų galima naudotis kaip žinynu, tačiau informacijos pateikimas joje galėtų būti tikslesnis ir patogesnis skaitytojui. Pavyzdžiui, besidomintys deminutyvais ir ieškantys informacijos apie jų priesagą *-ukas* rodyklėje mato tokias nuorodas:

-ukas § 652

-ukas, -ė §§ 385, 521, 558; žr. *-iukas, -ė*

-iukas, -ė §§ 385, 521, 558; žr. *-ukas, -ė* (LKG I 727, 725).

Apie deminutyvus, pvz., *valandžiukė, pragiedruliukas; varnėniukas*, kalbama tik § 385 (LKG I 265–269). Kitais atvejais tai yra kitų darybos kategorijų priesagos, su jomis daromi veikėjų ir veiksmožadinės ypatybės turėtojų pavadinimai, pvz., *krapštukas, -ė* 1. ‘kas ilgai krapštosi, iš lėto dirba’; 2. ‘mėgstantis knibinėti smulkius darbus žmogus, knibčius’, *žindukas* ‘žindomas paršiukas, žinduklis’ (§ 521,

⁵ Šiame aiškinamajame–lyginamajame rusų kalbos afiksų žodyne pateikiami dažniausi rusų ir ukrainiečių kalbų žodžių darybos ir kaitybos afiksai, skirtingos tos pačios morfemos reikšmės, homoniminės morfemos (tos pačios ir skirtingų kalbos dalių), taip pat tarptautinės homomorfemos.

⁶ Kiti principai: turi būti parodytas morfemų variantiškumas; priesagos pateiktinos kartu su galūnėmis; nurodytini darybos afiksų semantikos komponentai; nurodytinos morfemų funkcijos dariniuose (*idem*).

LKG I 328), vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai, pvz., *kavinukas*, *musinukė*, *atvirukas*, *pirštukas* ‘ant piršto maunamas siuvamasis žiedas’ (§ 558, LKG I 348–349), įrankių pavadinimai, pvz., *krapštukas* ‘įrankis krapštyti, krapš-tiklis’, *švilpukas*, *žindukas* ‘nedidelis gaminys su elastinga spenelio pavidalo da-limi, duodamas žįsti kūdikiui; sin. čiuļptukas’ (§ 652, LKG 393; BLKŽ), iš nau-jažodžių – *migdukas* ‘žaislas, kurio skleidžiama muzika, švieselės padeda vaikui užmigti’ (ND). Taigi šiuo atveju būtų galima kalbėti ne apie vieną, o apie ketu-rias homonimines priesagas, kurių vediniai skiriasi darybos reikšmėmis.

Sukūrus pradinę ŽDV duomenų bazę, į ją pirmiausia sukelti DLKG duo-menys, po to jie papildyti informacija iš LKG. Priesagos buvo įvedamos tokiu pavidalu, kokios jos pateikiamos atitinkamuose gramatikų paragrafuose, o ne minėtoje LKG rodyklėje, kurioje kai kuriais atvejais jos rašomos kiek kitaip nei nurodomame paragrafe. Konkrečiai aptariamuoju atveju veiksmožodinės ypa-tybės turėtojų pavadinimų priesaga LKG I § 521 rašoma *-(i)ukas (ė)*, o DLKG § 251 *-(i)ukas, (ė)*, apskliaustą galimės moteriškosios formos galūnę atskiriant kableliu. (Daugiau apie darybos priemonių vyriškosios ir moteriškosios formos peripetijas žr. 3.3. Čia norima tik atkreipti akis į formalaus pateikimo skirtumą, turintį įtakos homonimiškumo žymėjimui *Vedlyje*.) Taigi šios darybos kategori-jos priesaga formos atžvilgiu skiriasi nuo deminutyvų ir vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų priesagos *-(i)ukas, -ė* ir tik vyriškosios giminės formą tu-rinčios įrankių pavadinimų priesagos *-ukas*. Homonimų numeriais *Vedlyje* žy-mėtos tik visiškai analogiškos rašmenų sekos. Tad automatiškai surikiuotas prie-sagų *-ukas* sąrašas prieš redaguojant ŽDV duomenis atrodė taip:

- (i)ukas, (-ė)*
- (i)ukas, -ė¹*
- (i)ukas, -ė²*
- ukas.*

Akivaizdu, kad lyginant su LKG rodykle, dalykiniu atžvilgiu teisingiau yra pateikiamos atskiros darybos priemonės, iš karto matyti, kad tai ne viena priesa-ga, tačiau jų homonimiškumo žymėjimas dar nėra nuoseklus. Be to, homonimų numeracija klaidina, nes suponuoja mintį, kad homoniminės priesagos tėra dvi.

2.2. V. Urbutis *Lietuvių kalbos enciklopedijoje* (2008: 215) kalbėdamas apie homonimines morfemas teigia, kad jos gali būti įvairių rūšių: „šaknys (pvz., *apsi-rik-ti* – *su-rik-ti*), priesagos (pvz., *berž-yn-as* – *pelėd-yn-as* ‘pelėdžiukas’)”,

⁷ Plg. jo rašytame daiktavardžių darybos skyriuje LKG ir DLKG apie priesagą *-(i)ukas, -ė* teigiama: „[s]u šia priesaga dažniau daromi kokie kiti vediniai (ypač deminutyvai), tačiau ir vardažodinės

priešdėliai (pvz., *be-norėti* – *be-nāmis*), galūnės (pvz., *rañk-os*, vn. kilm. – *rañk-os*, dg. vard.)“. Pastarieji pavyzdžiai iliustruoja kaitybinių galūnių homonimiją, tačiau sustruktūrinti gramatikų duomenys rodo, kad šis reiškinys būdingas ir darybinėms galūnėms. Antai *Vedlyje* homonimų neturi tik daugiskaitinės galūnės *-ai*, *-ės* ir *-os*, su kuriomis daromasi švenčių ir apeigų pavadinimų. Visos kitos darybinės galūnės priklauso dviejų, trijų, keturių, šešių ar septynių homonimų grupėms. Taigi *Vedlyje* yra pateikiami septyni galūnės *-ė* homonimai, t. y. septynios galūnės *-ė*, darybos procese atliekančios skirtingas funkcijas. Su jomis daromi:

1) veikslių pavadinimai (veiksmažodžių abstraktai), pavyzdžiui, *pergalė* (: *pergalėti*);

2) ypatybių pavadinimai (vardažodžių abstraktai), pavyzdžiui: *vertė* (: *vertas*, *-a*), *kaltė* (: *kaltas*, *-a*);

3) vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai, pavyzdžiui: *plikė* (: *plikas*, *-a*), *lėkštė* (: *lėkštas*, *-a*), *striukė* (: *striukas*, *-a*);

4) veiksmo rezultatų pavadinimai, pavyzdžiui: *riekė* (: *riekti*, *riekia*, *riekė*), *brydė* (: *bristi*, *brido*), *pynė* (: *pinti*, *pynė*);

5) įrankių pavadinimai, pavyzdžiui: *dildė* (: *dilyti*, *dildo*, *dildė*), *pašluostė* (: *pašluostyti*, *pašluostyti*, *pašluostė*), *sklendė* (: *sklęsti*, *sklendė*);

6) vietų pavadinimai, pavyzdžiui: *nuošalė* (: *nuošalus*, *-i*), *plynė* (: *plynas*, *-a*);

7) pavadinimai pagal lyties skirtumą, pavyzdžiui: *vilkė* (: *vilkas*), *liūtė* (: *liūtas*), *kalakutė* (: *kalakutas*).

Atrodo tikslinga homonimus rikiuoti ir numeruoti pagal darybos priemonės reguliarumą, darumą, galbūt atsižvelgiant ir į darinių vartosenos dažnumą, tačiau prieš tai reikėtų išsamiai dabartinės vartosenos tyrimų, kurie šiuo klausimu patvirtintų ar pakoreguotų iš esmės XX a. antroje pusėje gramatikose aprašytą daiktavardžių darybos padėtį. Be kita ko, būtina atsižvelgti ir į naujažodžių darybos polinkius. Tarkim, minėtų galūnių *-ė* atveju labai tikėtina, kad toji galūnė, su kuria daromi pavadinimai pagal lyties skirtumą, vartojama dažniausiai ir ši daryba yra reguliariausia, lyginant su kitomis homoniminėmis *-ė* galūnėmis. Dar atkreiptinas dėmesys, kad su šia galūne ne tik reguliariai, kai tik jų prireikia, iš bet kokio gyvūno pavadinimo lengvai daromasi jų pateles žyminčių naujų žodžių. *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyne* fiksuota ir naujadarų, žyminčių ppr.

ypatybės turėtojų pavadinimų su ja pasidaroma ne taip jau mažai [...] (LKG I 348; DLKG 117), t. y. galima suprasti, kad skirtingų darybos kategorijų vedinių daromasi su ta pačia priesaga. Kitur tokia mintis formuluojama vienareikšmiškai: „Terminas daugiareikšmiškumas vartotinas ne tik analizuojant morfoliginiais požymiais besiskiriančias homoformas, bet ir kalbant apie darybinį (pvz., *ištirkėlis* – *dobilėlis*: tas pats darybos formantas suteikia skirtingas reikšmes) [...] daugiareikšmiškumą“ (Rimkutė 2003: 38).

žmogaus, kitos gyvos ar personifikuotos būtybės moteriškumą, pvz.: *autoritetė, subjektė, kūdikė, urėdė, robotė, narcizė* ir kt. (daugiau žr. Murmulaitytė 2021: 58–59). Toks priesagos „aktyvumas“ rodo, kad ji homonimų sąrašė galėtų būti pažymėta pirmu numeriu. Kuriant *Vedlį* išsamių dabartinės darybos ir vartosenos tyrimų rezultatų dar neturėta, tad homonimus numatyta numeruoti daugiausia atsižvelgiant į gramatikose pateikiamą informaciją apie priesagų, priešdėlių ir galūnių darumą (darinių skaičių), t. y. retų, tarminių, nenorminių darybos priemonių homonimų numeriai bus paskesni.

Taigi, išsiaiškinus, kad kiekviena darybos priemonė sąrašė turi būti pateikiama atskirai, reikia dar atsakyti į šiuos klausimus:

1) kaip traktuoti priesagas, kurių vediniai yra mobilieji daiktavardžiai (*substantiva mobilia*), t. y. gali būti tiek vyriškosios, tiek moteriškosios giminės formos, pavyzdžiui: *-inis, -ė (miškinis, miškinė)*, plg. formos požiūriu sutampančias priesagas *-inis (vat-inis, šalt-inis)* ir *-inė (skard-inė¹, palaid-inė¹, šimt-inė¹; malk-inė²)*;

2) ką laikyti pagrindiniu vienetu – morfemas (afiksus) ar darybos formantus (sudarytus iš pagrindinių ir šalutinių darybos afiksų);

3) kokie turėtų būti homonimų skyrimo kriterijai;

4) kaip elgtis su formos atžvilgiu analogiškais savakilmiais ir svetimoms kilmės (neoklasikiniais, tarptautiniais) darybos afiksais (formantais);

5) kuo dar, be jau suminėtu dalykų, remiantis turėtų būti nustatoma homoniminių darybos priemonių eilės tvarka ir kt.

3. DARYBOS PRIEMONIŲ HOMONIMIŠKUMO NUSTATYMO IR ŽYMĖJIMO KLAUSIMAI

3.1. Afiksas / darybos formantas

Unikalių dabartinės rusų kalbos morfemų žodyne (Raciburskaja 2009) pateikiama ne darybos formantų, o būtent morfemų, afiksų homonimija. Priesaginių darybos formantų atveju tai reiškia, kad į šalutinę darybos priemonę (galūnę), jei žodis ją turi, neatsižvelgiama, žiūrima tik pačių priesagų homonimiškumo – skirtingos reikšmės esant tapačiai formai. Taigi, pavyzdžiui, *-uh-* žodžiuose *баран-uh-a* ir *сахар-uh* laikoma homoniminėmis priesagomis. Danijos Osilbekovos nuomone, tokia morfemų nevienareikšmiškumo interpretacija yra abejotina ir vienas iš principų rengiant žodžių darybos afiksų žodyną turi būti

priesagų pateikimas kartu su galūnėmis (2017: 335, 336). Šiai nuomonei, matyt, reikia pritarti ir lietuvių kalbos žodžių darybos formantų atžvilgiu. ŽDV reti tarminiai darybos formantai *-esas*, *-a* (deminutyvai *vaik-esas*, *merg-esa* (LKG I 286)) ir *-esas*, *-ė* (veikėjų ir veiksmožadinės ypatybės turėtojų pavadinimai *švėlp-esas*, *švėlp-esė* ‘kas švėlpia, švėplys’ (LKG I 335)), nors turi tapačios formos priesagą *-es-*, nelaikomi homoniminiais, be kita ko skiriasi ir jų vedinių paradigmos. Štai dar keletas pavyzdžių.

- *-ykla* (*kirp-ykla*), *-yklas* (*sal-yklas*¹, *vyst-yklas*²) ir *-yklė* (*rod-yklė*¹, *gul-yklė*² ‘gulykla, guolis’, *bob-yklė*³ ‘menka boba’);
- *-tuvas* (*laisty-tuvas*¹, *paleis-tuvas*² ‘pasileidėlis, ištvirkėlis’) ir *-tuvė* (*kep-tuvė*¹, *spaus-tuvė*², *gyven-tuvė*³ ‘gyvenimas’), *-tuvis*, *-ė* (*paleis-tuvis*, *-ė*), *-tuvis* (*-tuvoys*) (*prikais-tuvis*, *grūs-tuvoys*), *-tuvės* (*sužadė-tuvės*);
- darybos formantai su priesaga *-al-* (žr. 1-ą lentelę), iš kurios matyti, kad priesaga *-al-* kaip pagrindinė darybos priemonė įeina į dvylikos darybos formantų sudėtį, kai kurie jų sudaro dvi homonimų grupes (*-alas* ir *-alius*, *-ė*).

1 LENTELĖ. Žodžių darybos formantai su priesaga *-al-*

Darybos formantai	Darybos kategorijos	Darybos formanto ypatybės	Pavyzdžiai
<i>-ala</i>	nom. atributiva ⁸	tarminis, retas	<i>sniegala</i> ‘sniegena’
<i>-alas</i> ¹	nom. actionis		<i>pliurpalas</i> , <i>paistalas</i>
<i>-alas</i> ²	nom. agentis		<i>strakalas</i> , <i>čiauškalas</i>
<i>-alas</i> ³	nom. atributiva	retas	<i>gaivalas</i> , <i>riebalai</i>
<i>-alas</i> ⁴	nom. rezultativa		<i>tirpalas</i> , <i>pakaitalas</i>
<i>-alas</i> ⁵	nom. instrumenti		<i>papuošalas</i> , <i>ryškalas</i>
<i>-alė</i>	nom. rezultativa	tarminis, retas	<i>raugalė</i> ‘tokia gira’
<i>-alis</i>	nom. agentis	tarminis, retas	<i>smirdalis</i> , <i>sargalis</i>
<i>-alys</i>	nom. atributiva	retas	<i>šakalys</i>
<i>-alis</i> , <i>-ė</i>	deminutiva	tarminis, darus	<i>broialis</i> , <i>kelalis</i>
<i>-alius</i> , <i>-ė</i> ¹	nom. agentis		<i>čiaudalius</i> , <i>-ė</i> , <i>miegalė</i> bot.
<i>-alius</i> , <i>-ė</i> ²	nom. atributiva	retas	<i>nuogalius</i> , <i>-ė</i>

⁸ *Nomina attributiva* – vardažadinės ypatybės turėtojų pavadinimai, *nomina actionis* – veiksmų pavadinimai, *nomina agentis* – veikėjų pavadinimai, *nomina rezultativa* – veiksmo rezultatų pavadinimai, *nomina instrumenti* – įrankių pavadinimai, *deminutiva* – deminutyvai.

3.2. Morfemų homonimijos kriterijai

Apie morfemų homonimiškumo kriterijus šiek tiek jau užsiminta pristatant temos iširtumą (1 sk.). Pats svarbiausias kriterijus, žinoma, yra semantinis – homonimai turi iš esmės skirtis reikšme. Teigti, kad jų reikšmės negali turėti bendrų semų (plg. Osilbekova 2017: 337), matyt, būtų pernelyg kategoriška, tačiau akivaizdu, kad jų skirtumas turi būti esminis. Be to, būtent šiuo kriterijumi, matyt, reikėtų remtis ne tik nustatant konkrečių darybos priemonių homonimiškumą, bet ir vertinant kitus kriterijus.

3.2.1. Neabejotini kriterijai

3.2.1.1. Skirtinga darybos reikšmė. Paprastai ji yra kategorinė, taigi šis kriterijus dažniausiai yra ir skirtingos darybos kategorijos kriterijus. Pavyzdžiui, minėtuose vediniuose *dobilėlis* ir *ištivirkėlis* priesagos *-ėlis* yra homonimiškos dėl visiškai skirtingų darybos reikšmių (Jakaitienė 1980: 42) – pirmasis jų yra deminutyvas, o antrasis priklauso veikėjų ir veiksmažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų darybos kategorijai (kitokią šių žodžių daugiareikšmiškumo interpretaciją žr. Rimkutė 2003: 38).

Homonimus gali skirti ir konkretnė, grupinė, darybos reikšmė. Tai galima pailiustruoti vienos tarminės priesagos pavyzdžiu.

Lietuvių kalboje homonimais nelaikomi tokie kalbos elementai, kurie kituo sutapdami skiriasi kirčio vieta, priegaide, kurio nors balsio ilgumu ar priebalsio minkštumu (Urbutis 2008: 214). Dažniausiai tai taikoma žodžiams, plg. *pérėjimas* – *perėjimas*, *áušti* – *aūšti*, *kąsti* – *kàsti*, *sùsti* – *siùsti*. Darybos priemonių atveju šie kriterijai nėra itin aktualūs, nebent galima paminėti tarminę priesagą *-ėlis*, *-ė*, apie kurią LKG sakoma, kad „šiandieninės žodžių darybos“ [1965 m. – *aut. past.*] požiūriu ji labiau laikytina atskira, savarankiška priesaga, o ne paprastu fonetiniu deminutyvinės priesagos *-ėlis*, *-ė* variantu, nes ji nuo pastarosios skiriasi ne tik tarimu, bet ir reikšme. Be to, ji pažįstama tik kai kuriems vakariniams dzūkams, kurie vartoja abi šias priesagas – ir *-ėlis*, *-ė*, ir *-ėlis*, *-ė*. „Deminutyvai su šia priesaga yra daromi iš gyvų būtybių ir negyvų daiktų pavadinimų ir turi didumo reikšmę (tas didumas gali būti suvokiamas ir kaip nusakomųjų dalykų gausumas), pvz., *kojėlė* „stambi, didelė koja“, *langėlis* „didžiulis langas“ [...], *rugėliai* „labai daug (dideli plotai) rugių“ [...] (LKG I 284). Tuo (skirtingos reikšmės) pagrindu *Vedlyje* šios deminutyvų priesagos pateikiamos kaip homonimai *-ėlis*, *-ė¹* (pvz., įprastieji deminutyvai *kojėlė*, *langėlis*, *rugėliai* ir kt.) ir *-ėlis*, *-ė²* (minėtieji *kojėlė*, *langėlis*, *rugėliai*), antroji priesaga dar turi tarminės vartosenos pažymą. Abiejų priesagų darybos kategorija, taigi ir kategorinė darybos reikšmė, yra ta pati, su jomis padaromi deminutyvai. Tačiau

deminutyvų terminas, sprendžiant iš kategorinės reikšmės apibrėžimo⁹, suprantamas pačia plačiaja prasme, nes deminutyvais laikomi ir maži, maloninės, ir amplikatyvinės (didinamosios) ar pejoratyvinės (menkinamosios) reikšmės vediniai. Lietuvių kalboje amplikatyvų (augmentatyvų) ir pejoratyvų (deterioratyvų) palyginti nėra daug ir jų daryba yra glaudžiai susijusi su maži, maloninės ir / ar maloninės reikšmės („tikrųjų“) deminutyvų daryba, kartais sunku atskirti vieną ar kitą reikšmės vedinį, pasitaiko vedinių su pereinamosiomis (tarp mažumo ir didumo, tarp malonumo ir menkumo) reikšmėmis (LKG I 253–254). Taigi tokios įvairios semantikos vediniai įsitenka vienoje deminutyvų darybos kategorijoje. Vis dėlto jei maži, maloninės semos nėra pakankamos skirti homonimus (nemažai atvejų, kai jos viename žodyje yra abi, pvz.: *Lovoje, pasieny, sėdėjo trys vaikai... papurusiomis galvelėmis, rankelėmis ir nosimis raudonomis nuo šalčio* ŽemR I 58 (LKG I 258), tai mažiškumo ar / ir malonumo – didumo skirtumas yra diametralus ir pakankamas, kad juo kaip kriterijumi galima būtų remtis konstatuojant vedinių ir jų darybos priemonių homonimiškumą. Taigi šiuo atveju homonimų skirties kriterijus yra ne kategorinė, o grupinė darybos reikšmė.

3.2.1.2. Skirtinga afikso kilmė. Pagal šį kriterijų tarptautiniuose žodžiuose išskiriama priesaga *-ija*³, pavyzdžiui, *garant-ija, amnest-ija, reviz-ija* (DLKG 99; LKG I 303)¹⁰ yra homonimiška lietuviškų priesagų *-ija*¹ (vietos pavadinimai, pavyzdžiui, *vysskup-ija*) ir *-ija*² (kuopiniai pavadinimai, pavyzdžiui, *gyvūn-ija*) atžvilgiu. Plg. rusų kalbos *машин-ист* ir *волн-ист-ый* (Efremova 1996: 12; dėl darybos afikso ir formanto santykio žr. 3.1.), *прокурат-ыра* ir maloninis vardas *Саяу-ыра* (Osilbekova 2017: 337). Skirtinga gali būti ne tik darybos formanto kilmės kalba. Kaip skirtingos kilmės suvokiami ir priešdėliai *be-* – dalelytinis (*be¹-daryti*) ir prielinksninis (*be²-kelė* (: *be kelio*), *be²-globis*, *-ė* (: *be globos*)). Kadangi daiktavardžių daryboje vartojamas tik prielinksninis priešdėlis *be-*, tai

⁹ Deminutyvai (daiktavardžiai) yra „priesagų vediniai, padaryti iš daiktavardžių ir žymintys tą patį ar bent tos pačios rūšies dalyką, kaip ir pagrindinis žodis, tačiau paprastai skirtingo dydžio (dažniausiai – mažesnį, rečiau – didesnį) ar bent taip nusakytą, kad būtų matyti to dalyko vertinimas bei su juo susijusios emocijos, kurios gali būti kuo įvairiausios (nuo pasigėrėjimo iki pasibjaurėjimo)“ (LKG I 253). *Vedlyje* darybos reikšmės apibrėžtis, taikant plačiai visuomenei, suformuluota paprasčiau: „ppr. mažesnis (rečiau – didesnis) ar emociškai vertinamas pamatiniu žodžiu žymimas dalykas“.

¹⁰ Kilmės atžvilgiu *garantija, amnestija, revizija*, toliau minimas *asimetrija* ir kt., *be* abejo, yra skoliniai, tačiau lietuvių kalboje jie priskirtini koreliaciniams dariniams. Tokie žodžiai funkcionuoja kaip dariniai „dėl darybos santykių, susidariusių su kitais tų pačių šaknų svetimos kilmės žodžiais“ (Urbutis 2009: 292–293). Daugiau apie koreliacinę darybą žr. Marchand 1969: 216–219; Pakerys 2013: 2; Inčiuraitė, Stundžia 2015: 32–33.

ŽDV jis neturi savo homonimo ir jo homonimiškumas visų lietuvių kalbos priešdėlių atžvilgiu nėra rodomas.

3.3.2. Diskutuotini kriterijai

3.3.2.1. Darybos afiksų rūšis. Kai kuriuose rusų kalbotyros darbuose žodžių darybos rūšies skirtumas laikomas neabejotinu homonimiškumo kriterijumi, plg. rusų k. priešdėlius ir priesagas *a-типичный* ir *чит-а-ть*, *ун-вариант* ir *равн-ун-а*, *об-нести* ir *жал-об-а*, *ом-бросить* ir *ук-ом-а* (Osilbekova 2017: 336). Tačiau tai prieštarauja anksčiau aptartam principui priesagas homonimiškumo aspektu vertinti imant kartu su galūnėmis, kuriam ta pati autorė, kaip jau minėta, pritaria (*idem*, dar žr. 3.1.). Peržvelgus ŽDV pateikiamų darybos priemonių sąrašą matyti, kad lietuvių kalboje šis kriterijus galėtų būti aktualus nebent tarptautinio priešdėlio *a-* (*a-tipinis*, *a-simetrija*) ir lietuviškų galūnių *-a* atveju. Dar reikia turėti galvoje, kad tų galūnių yra ne viena, jos sutampa forma, bet skiriasi reikšme, todėl laikytinos homoniminėmis, plg. veiksmo pavadinimą *trauk-a¹*, ypatybės pavadinimą *gaus-a²*, veikėjo pavadinimą *žliumb-a³*, vietos pavadinimą *prieklauk-a⁴*, veiksmo rezultato pavadinimą *skald-a⁵*, įrankio pavadinimą *pakab-a⁶* ir kt. Pripažįstant priešdėlio *a-* ir galūnių *-a* homonimiškumą, tektų kalbėti apie kelis homonimijos lygmenis ir kurti kelių lygių homonimų žymėjimo sistemą. Bent jau *Vedlyje*, pirmiausia skirtam plačiajai visuomenei, tai, matyt, nebūtų tikslinga. Čia apie homonimiją kalbama tik tos pačios rūšies afiksų grupės ribose, t. y. priesagos homonimas yra priesaga, priešdėlio – priešdėlis, galūnės – galūnė.

3.3.2.2. Pamatinio žodžio kalbos dalis. Vienais atvejais tai gali nebūti svarbu. Pavyzdžiui, deminutyvai *švarutėlė staltiesėlė* skiriasi ir pamatinių žodžių (*švarus*, *-i*, *staltiesė*), ir pačių vedinių kalbos dalimis, tačiau jų priesaga *-ėlis*, *-ė* yra ta pati, nes tiek būdvardžiui *švarutėlis*, *-ė*, tiek daiktavardžiui *staltiesėlė* suteikia tą pačią mažybiškumo-malonybiškumo reikšmę. Daiktavardis, būdvardis ir veiksmažodis *nemalonė*, *nemalonus*, *-i*, *nemylėti* iš atitinkamai daiktavardžio (*malonė*), būdvardžio (*malonus*, *-i*) ir veiksmažodžio (*mylėti*) yra padaryti su tuo pačiu priešdėliu *ne-*, naudojamu paneigti pamatiniu žodžiu sakomą dalyką. Kita vertus, skirtinga pamatinio žodžio kalbos dalis gali sąlygoti darybos reikšmės skirtumą ir tuomet jau galima kalbėti apie darybos priemonių homonimiją (apie galimą priešdėlio *in-* homonimiškumą žr. 4 sk.). Esminis semantinis (tapačios arba skirtingos reikšmės) kriterijus turėtų padėti apsispręsti dėl darybos formanto homonimiškumo konkrečiais atvejais, tačiau tokia dvejetainė interpretacijos galimybė rodo, kad pamatinio žodžio kalbos dalies skirtumo kriterijus neturėtų būti laikomas būtinu.

3.3.2.3. Darinio kalbos dalis. Kai kuriuose žiūrėtuose rusų kalbos morfemų žodynuose (Efremova 1996; Cyganenko 1982) morfemos, išskiriamos skirtingoms kalbos dalims priklausančiuose žodžiuose, laikomos homoniminėmis, pvz., priešdėliai *без-* daiktavardyje *без-участие* ir būdvardyje *без-нравственный*. Kitur, remiantis ta pačia priešdėlio suteikiama reikšme, tokiu kriterijumi abejojama (Osilbekova 2017: 335). Anksčiau (3.3.2.2. sk.) minėtieji priešdėlio *не-* ir deminutyvų priesagos *-ėlis*, *-ė* vediniai taip pat gali pagrįsti nuomonę, kad darinio kalbos dalis nėra būtinas darybos priemonės homonimijos kriterijus, dar plg. kitų formantų vedinius, priklausančius skirtingoms kalbos dalims: *smulk-utė moč-iutė*, *maž-iukas kač-iukas*, *plon-ytė rank-ytė*, *į-mušti į-vartį* ir kt. Šiais atvejais vėlgi nusveria semantinis kriterijus – darybos reikšmių, kurias vediniams suteikia vienodos formos darybos priemonės, tapatumas neleidžia išvelgti tų priemonių homonimijos.

3.3. „Mobiliosios“ darybos priemonės

Dar viena problema – ar visada abiejų (vyriškosios ir moteriškos) giminių galūnes turintis darybos formantas laikytinas viena darybos priemone, su kuria daromi mobilieji daiktavardžiai (*substantiva mobilia*), ar tai, bent jau formaliuoju atžvilgiu, galima būtų laikyti dviem priemonėmis, jei dariniai yra tik vyriškosios ar tik moteriškosios giminės?

Akademinėje gramatikoje visiško nuoseklumo šiuo aspektu nėra. Skiriasi ir iš esmės tos pačios informacijos pateikimas LKG ir DLKG. Minėta, kad veiksmažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų kategorijos priesaga *-(i)ukas*, *(-ė)* jos skyrelio pradžioje akademinėje gramatikoje rašoma be kablelio tarp vyriškosios ir moteriškosios formų, t. y. *-(i)ukas (-ė)*, o *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* – su kableliu, plg. LKG I 328 ir DLKG 110. Pateiktieji pavyzdžiai rodo, kad šios priesagos vediniai gali būti vyriškosios giminės (*bildukas* ‘pabalda, kaukas, kipšukas’, *žindukas*) arba *substantiva mobilia* (*slapukas*, *-ė*, *krapštukas*, *-ė*), tik moteriškosios giminės formą turinčių vedinių gramatikose nepateikta. Kitaip yra su vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų kategorijos priesaga, kurią abi gramatikos pateikia analogiškai – *-(i)ukas*, *-ė*, ir rašo, kad jos „vediniai žymi labai įvairius tikrovės dalykus ir gali turėti arba tikrai vyriškosios giminės formą (dažniausiai), arba tikrai moteriškosios, arba, reikalui esant, tiek vieną, tiek kitą“ (LKG I 348–349; DLKG 118), pavyzdžiui: *rankinukas*, *raudonukė* ‘tokia užkrečiama vaikų liga su smulkių raudonų dėmelių išbėrimu’, *rastinukas*, *-ė*. Gali kilti klausimas, ar *rankinuko* ir *raudonukės* atvejais negalima būtų išvelgti priesagų *-ukas* ir *-ukė* (plg. *-inis* (*vat-inis*) ir *-inė* (*skard-inė*))? O gal darybos formantą pateikti reikėtų bent jau rašant pilnas abiejų giminių formas *-ukas*, *-ukė*,

nes dabartinis pateikimas, kableliu atskiriant tik moteriškosios formos galūnę, įprastas mobiliams daiktavardžiams?

Deminutyviniai priesagos *-elis*, *-ė* vediniai dėsningai turi vyriškosios giminės formą, kai remiasi vyriškosios giminės daiktavardžiu, ir moteriškosios – kai pamatinis daiktavardis yra moteriškosios giminės, pvz.: *vėjelis* (: *vėjas*), *lapelis* (: *lapas*), *gatvelė* (: *gatvė*), *duonelė* (: *duona*) ir kt., išimtys retos – *upelis*, *upelė* (: *upė*) (DLKG 90)¹¹. Tokio pasiskirstymo esmė, be abejo yra ta, kad vedinys žymi tą pačią realiją, tik mažesnę, maloniau ar menčiau vertinamą, ar jos reikšmė turi dar kitų deminutyvams būdingų semų, taigi visai suprantamas ir morfologinės giminės išlaikymas. Kai naujos realijos pavadinimas priklauso kitai darybos kategorijai, darinio giminė nėra taip dėsningai nuspėjama. Kyla tas pats klausimas, gal tokiais atvejais, kaip minėtasis deminutyvų, reikėtų priesagos formas pateikti atskirai (*-elis*, *-elė*), kad skirtųsi nuo mobiliųjų daiktavardžių, priklausančių kitoms darybos kategorijoms, plg. *-tojas*, *-a*, pvz., *rašytojas*, *-a* (: *rašyti*); *-ėjas*, *-a*, pvz., *gerbėjas*, *-a* (: *gerbti*, *gerbia*, *gerbė*); *-ininkas*, *-ė*, pvz., *mokslininkas*, *-ė* (: *mokslas*)? Tuomet gal atskirai reikėtų žymėti ir kiekvienos formos homonimiškumą (mobiliųjų daiktavardžių moteriškosios giminės formas turbūt tikslinga pateikti įprastai, rašant tik galūnę, ir tuo parodant, kad tai abi, vyriškosios ir moteriškosios giminės, formas turintis darybos formantas). *Vedlyje* techniškai numatyta galimybė homonimo ženklą žymėti tiek po vyriškosios, tiek po moteriškosios formos, taigi minėtais deminutyvų ir kitais atvejais, kai dariniai yra tik vienos kurios giminės, galėtų būti žymima, pavyzdžiui, *-elis¹*, *-elė¹* (*vėj-ėlis¹*, *gatv-ėlė¹*), *-elis²*, *-elė²* (tarminiai didumo reikšmės deminutyvai *lang-ėlis¹*, *koj-ėlė²*), plg. *-elis*, *-ė³* ar *-elis³*, *-ė* (veiksmažodinės ypatybės turėtojų pavadinimas *čiup-elis*, *čiup-elė* ‘čiupa, čiupna’), *-elis*, *-ė⁴* ar *-elis⁴*, *-ė* (vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimas *jaun-elis*, *jaun-elė* ‘jaunėlis, jaunylis’). Tačiau čia vėl iškiltų kelių homonimijos lygmenų problema, plg. *-ikė* kaip atskira priesaga (3 homonimai: deminutyvai *mergi-ikė¹*, *valand-ikė¹*, *varl-ikė¹*, retas tarminis įrankio pavadinimas *kas-ikė²* ‘bulvių kasamoji mašina’, tarminiai vietų pavadinimai *žąs-ikė³* ‘žąsidė’, *avi-ikė³*); *-ikė* kaip darybos formantų *-ikas*, *-ė*, kurių ŽDV irgi yra 3 homonimai, forma (veikėjo pavadinimas *neš-ikė* šalia *neš-ikas¹*, vardažodinės ypatybės turėtojo pavadinimas, *did-ikė* šalia *did-ikas²*), koreliacinis darinys *matemat-ikė* šalia *matemat-ikas³*); *-ikė* kaip darybos formanto *-ikis*, *-ė* forma (vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimas *raudon-ikis*, *raudon-ikė* ‘raudono, sveiko veido žmogus’). Dar prisimenant galimybę to paties darybos formanto vediniams turėti tik vyriškosios arba tik moteriškosios giminės formą, arba tiek

¹¹ Akademinėje gramatikoje dar minimi labai reti vediniai iš bendrosios giminės daiktavardžių, kurie gali turėti abiejų gimininių formas, arba būti bendrosios giminės: *dvasnelis*, *-ė* (: *dvasna*), *blūselė* (: *blūsa* ‘snaudalius’) (LKG I 260–261).

vieną, tiek kitą (minėtieji *rankin-ukas*, *raudon-ukė* ir *rastin-ukas*, *-ė*) darosi aki-vaizdu, kad stengiantis atsižvelgti į vedinių morfologinę giminę homonimų žymėjimas pasidarytų pernelyg sudėtingas ne žodžių darybos specialistams. Tad bent jau *Vedlyje*, iš esmės skirtame plačiajai visuomenei, tokia metodika nėra priimtina.

4. DARYBOS PRIEMONIŲ HOMONIMIJA PAGAL RŪŠIS ŽODŽIŲ DARYBOS VEDLYJE (PRELIMINARI STATISTIKA)

Po pirminio duomenų apdorojimo paaiškėjo, kad 364 daiktavardžių priesagos iš 770 (apie 47 proc.) yra homoniminės: 202 iš jų sudaro homonimų poras, 33-imis atvejais homonimai yra trys, 8-iais – keturi, penkių ir šešių homonimų grupių yra po 2. Tačiau tai yra tik preliminarūs orientaciniai skaičiai, iš kurių galima susidaryti apytikrį vaizdą, kokio masto yra daiktavardžio priesagų homonimija ir palyginti ją su kitų darybos priemonių homonimija. Galūnės, kaip minėta, beveik ištiesai yra homoniminės. Tai, žinoma, galima paaiškinti tuo, kad pačių galūnių inventorių (turint galvoje vien raišką) yra beveik šimtą kartų mažesnis nei priesagų, taigi, vienodos formos galūnės atlieka daugiau funkcijų, suteikia dariniams daugiau skirtingų darybos reikšmių nei formos požiūriu gerokai įvairesnės priesagos.

Priešdėlių pirmuoju duomenų tvarkymo etapu išskirta 5-ios homonimų numeriais pažymėtos poros (*in-*, *pa-*, *prie-*, *prieš-*, *pro-*), tai sudaro apie 21 proc. visų priešdėlių. Tačiau reikia turėti galvoje, kad *Vedlyje* priešdėlių homonimiškumas kol kas, neatlikus išsamaus tyrimo, nepalyginus su panašiais reiškiniiais kitose kalbose, yra daugiau formalus. Pažymėtina, kad mokslinėje literatūroje lietuviškų priešdėlių homonimija paprastai iliustruojama vieninteliu skirtingos – dalelytinės ir prielinksninės – kilmės priešdėlių *be-¹* ir *be-²* pavyzdžiu, plg.: *be-norėti* – *be-namis* (Urbutis 2008: 215), *be-norėti* – *be-darbis* (Jakaitienė 2009: 111). Visi kiti priešdėliai greičiausiai traktuojami kaip daugiareikšmiai, t. y. kiekvieno jų vediniams suteikiamos reikšmės jei ir skiriasi, tai ne iš esmės, yra tarpusavy susijusios. Tarkim, tarminis priešdėlio *į-* variantas *in-* naudojamas darytis žodžiams, kurie žymi 1) vietą, einančią, įsiterpiančią į pamatiniu daiktavardžiu žymimą daiktą, sudarančią to daikto pradžią, pvz.: *inklonis* (: *klonis*) ar 2) dalyką, skirtą būti ar esantį pamatiniu daiktavardžiu žymimame daikte (vietoje), pvz.: *inlošis* ‘lopšio vidus’ (: *lošys*), *inlūpis* ‘lūpos vidus’ (: *lūpa*). Šiuo atveju galima kalbėti ne apie priešdėlių homonimiją, o apie to paties priešdėlio polisemiją, nes abi jo vediniams suteikiamos reikšmės turi bendrą – skverbimosi į pamatiniu

daiktavardžiu žymimo dalyko vidų – semą. (Tas pats pasakytina apie priešdėlį *po-*, kuris laikomas daugiareikšmiu, nes visos jo suteikiamos darybos reikšmės (žr. 2-ą lentelę) rodo sąsają su prielinksnio *po* semantika ir visais atvejais pamatinis žodis yra daiktavardis.) Kas kita yra *inkiauris* ‘plyšys sienoje’ (: *kiauras*, *-a*), *insiauris* ‘siaura vieta (tarp dviejų balų, tarp kalnų)’ (: *siauras*, *-a*), kurie remiasi būdvardžiais ir darybos reikšme nuo anksčiau minėtų priešdėlio *in-* vedinių skiriasi iš esmės (pirmiausia todėl, kad pamatinis žodis yra būdvardis, t. y. žymi ne daiktą, o ypatybę) (plg. DLKG 147,149; LKG 429, 435; ŽDV). Tuo pagrindu (darybos reikšmės skirtumo, kurį sąlygoja pamatinio žodžio kalbos dalies skirtumas) *Vedlyje* skiriami du homonimai *in*⁻¹ (*inklonis*) ir *in*⁻² (*inkiauris*)¹². Plg. anksčiau minėtą deminutyvų atvejį, rodantį, kad pamatinių žodžių kalbos dalies skirtumas homonimiškumo kriterijumi nelaikytinas, nes nesuponuoja tokio didelio semantinio skirtumo, kad vediniai iš daiktavardžių ir būdvardžių (drauge ir jų darybos formantai) būtų laikomi homonimais. Vadinasi, pamatinio žodžio kalbos dalis nustatant darybos formantų homonimiškumą svarbi tik tiek, kiek nuo jos priklauso darybos reikšmė, o ne pati savaimė (dar žr. 3.3.2.2.).

2 LENTELĖ. Priešdėlio *po-* daugiareikšmiškumas (ŽDV)

Aprašas	Darybos reikšmė	Vedinių pavyzdžiai
1.	‘vieta pamatiniu žodžiu žymimo daikto apačioje’	<i>poakis, pogrindis, požemis, požievis</i>
2.	‘daiktas, esantis ar skirtas būti pamatiniu žodžiu žymimo daikto apačioje’	<i>poveržlė, pogalvis</i>
3.	‘smulkesnis sistematikos vienetas ar šiaip skyrius, įeinantis į pamatiniu žodžiu žymimą stambesnę vienetą ar skyrių’	<i>pobūris, pogrūpis, poklasis, porūšis, poskyris, pošeimis</i>
4.	‘laikas, einantis tuojuo po pamatiniu žodžiu žymimo laiko arba už jį kiek ankstesnis’	<i>pokaris, popietė, porytis, povakaris</i>
5.	‘netikras vaikas’	<i>podukra, posūnis, povaikis</i>
6.	individuali	<i>požodis</i> ‘nereikalingas, nuolat pasigaunamas kalbant, įsikąstas žodis, pertaras’

¹² Plg. *Funkcinėje lietuvių kalbos gramatikoje* ir pamatinių žodžių, ir pačių vedinių kalbos dalies skirtumas nėra pagrindas išvelgti priešdėlio *i-* (*in-*) homonimiškumą. Joje tiek veiksmožodis *i-mesti* (: *mesti*), tiek būdvardis *i-saulus*, *-i* (: *saulė*), tiek daiktavardis *i-nagis* (: *nagas*) laikomi to paties priešdėlio *i-* vediniais (plg. Valeckienė 1998: 314). Dar pridurtina, kad šioje gramatikoje tokie vardažodžiai laikomi su priešdėliu *i-* padarytais iš prielinksninių konstrukcijų. Tačiau darybos pamatu pripažįstant prielinksninę konstrukciją *i saulę*, būdvardis *įsaulus*, *-i*, matyt, laikytinas galūnės, o ne priešdėlio vediniu, nes *i-* priklausytų darybos pamatui (plg. <https://www.smetona.lt/bdv-daryba/> [žiūrėta 2022-08-12]).

Gramatikose, daiktavardžių priešdėlių darybos aprašuose, išskirta truputis daiktavardžių, kurie nėra vedami iš daiktavardžių, tačiau vis dėlto galėtų būti laikomi priešdėlių *pa-*, *prieš-*, *prie-*vediniais, pavyzdžiui, *pa-sukos*, *prieš-gina*, *prie-kalas*. Beveik visi tokie vediniai remiasi atitinkamais nepriešdėliniais veiksmažodžiais (skirtingai nuo galūnių darybos daiktavardžių, kurie irgi dažnai turi priešdėlius, tačiau juos yra gavę iš priešdėlinių veiksmažodžių, plg. *pamok-a* (: *pamokyti*, *pamoko*, *pamokė*), *priepuol-is* (: *pripulti*, *pripuola*, *pripuolė*). Tačiau tai dar neleidžia kalbėti apie kokį nors aiškų dabartinės lietuvių kalbos polinkį darytis su priešdėliais daiktavardžių iš veiksmažodžių, nes: 1) tokių daiktavardžių yra visai nedaug, 2) jie gali būti individualūs analoginiai dariniai; 3) iš dalies net gali būti suvokiami kaip galūnių vediniai (DLKG 149; LKG 435). Tokie atvejai *Vedlyje* pateikiami atskirai nuo įprastos priešdėlių *pa-*, *prieš-*, *prie-* darybos iš daiktavardžių atvejų (plg. *pa-jūris*, *pa-stalė*, *pa-brolis*, *pa-vasaris*, *pa-tarmė*, *pa-muilės*, *pa-dūmė* (istor.) ‘mokestis, imamas nuo valstiečio kiemo (dūmo)’; *prieš-aušris*, *prieš-kambaris*; *prie-angis*, *prie-linksnis*), pažymėti kaip šių priešdėlių homonimai. Akivaizdu, kad priešdėlių homonimiškumas ŽDV dar nėra žymimas nuosekliai, laikantis visais atvejais tų pačių kriterijų ir vieningos metodikos, nes sustruktūrinius gramatikų duomenis homoniminių priešdėlių problema tik išryškėjo, o jai išspręsti reikia nuodugnesnių priešdėlinės darybos (ypač naujažodžių) tyrimų.

APIBENDRINAMOSIOS PASTABOS

1. *Žodžių darybos vedlys* kurtas plačiau kaip įrankis, padedantis pasitikrinti savo žodžių darybos žinias, susikurti taisyklingą naujažodį ir pan., bet jis naudingas ir žodžių darybos ar morfemikos tyrėjams. Antai jį kuriant sustruktūrinius daiktavardžių darybos duomenis ir perrikiavus darybos priemonių (priesagų ir priešdėlių) rodyklę išryškėjo darybos priemonių homonimiškumo klausimo aktualumas. Pirminiais skaičiavimais apie pusė lietuvių kalbos daiktavardžių priesagų yra homoniminės, galūnės tokios yra beveik visos. Iki tol afiksų ir apskritai morfemų homonimija nuodugnai nebuvo tirta.
2. *Žodžių darybos vedlyje* atliktas preliminarus darybos priemonių homonimiškumo žymėjimas. Įsitikinta, kad tokio pobūdžio žinynuose ir pan. leksikografiniuose šaltiniuose homonimiją žymėti būtina. Priklausomai nuo keliamų tikslų ir taikomų leksikografijos metodikų, homonimiją reikėtų ar bent būtų naudinga žymėti ir žodžių darybos bei morfemikos (morfemų, morfeminės sandaros) žodynuose. Morfemų žodynai turėtų

- atspindėti visų rūšių morfemų, tiek darybos afiksų, tiek šaknų, homonimiškumą. Homonimiškomis laikytinos tik tos pačios rūšies morfemos.
3. Apie homonimiją turėtų būti kalbama darybos formantų (sufiksacijos atveju tai būtų priesaga kartu su galūne, pvz., *-ikas*, *-ikis*, *-ikė*), o ne atskirų morfemų (pvz., atskirai imamų priesagų *-ik-*) lygiu.
 4. Nevienareikšmiškai ir tvirtai nustatyti darybos priemonių homonimiškumo kriterijus ŽDV, be kita ko, sudėtinga ir dėl to, kad šis žinynas apima tik vienos kalbos dalies žodžių darybos informaciją. Kitoks homonimijos vaizdas matytųsi bendrame, ne tik daiktavardžių, darybos priemonių kontekste. Šiame etape vertinant tik daiktavardžių darybos formantus, homonimų skirties kriterijais laikytina skirtinga vedinių darybos (įprastai kategorinė, rečiau grupinė) reikšmė ir skirtinga darybos priemonių kilmė. Vedinių kalbos dalies skirtis ir jų pamatinių žodžių kalbos dalies skirtis (jei tai nėra iš esmės susiję ir su kitokia darybos semantika) pačios savaime darybos priemonių homonimiškumo nesąlygoja ir jo kriterijais greičiausiai nelaikytinos.
 5. Kol kas nėra visiškai aišku, kaip traktuoti kai kuriuos darybos formantus, kurių vediniai gali turėti abiejų giminių (vyriškosios ir moteriškosios) ar / ir kurios nors vienos iš jų formas. Tai yra svarbu, nes nuo to labai priklauso ir homonimijos žymėjimas, ypač tais atvejais, kai vienos giminės forma formaliai sutampa su atskira priesaga, plg. *merg-ikė* (priesaga *-ikė*), *neš-ikas*, *neš-ikė* (priesaga *-ikas*, *-ikė*), *raudon-ikis*, *raudon-ikė* (priesaga *-ikis*, *-ikė*).
 6. Priešdėlių homonimiškumui nustatyti reikia daugiau tyrimų, ypač naujažodžių. Neabejotini homonimai yra dalelytinės ir prielinksninės kilmės priešdėliai *be-* (daiktavardžių daryboje vartojamas tik pastarasis, todėl ŽDV jis pateikiamas be antrojo homonimo, nenumeruotas). Kai kuriais atvejais (*pa-*, *prieš-*, *prie-*) priešdėliai žymimi kaip homonimai dėl skirtingos darybos, dalis jų vedinių gali remtis ne daiktavardžiais.
 7. Ateityje papildyto *Žodžių darybos vedlio* pagrindu būtų galima parengti aiškinamąjį lietuvių kalbos žodžių darybos formantų žodyną. Jame *be Žodžių darybos vedlyje* jau pateiktos ir homonimijos požiūriu patikslintos daiktavardžių darybos informacijos turėtų būti pateikiamos ir kitų kalbos dalių žodžių darybos priemonės bei daugiau neoklasikinių (tarptautinių) formantų, ne tik pradinių, bet ir galinių. Jų homonimiškumas, tiek savakilmių darybos priemonių atžvilgiu, tiek tarpusavy, be abejo, taip pat turi būti ištirtas ir sužymėtas.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

Bardovič Anatolij M., Šakun Leu M. 1989: Бардовіч, Анатолій М., Шакун, Леў М. *Марфемны слоўнік беларускай мовы* [Marfemny slownik belaruskaj movy],

2-е выд., перапрац. і дап. [2-е vyd., пераprac. i dap.], Мінск: Вышэйша школа [Minsk: Vyšėiša škola].

BLKŽ – *Bendrinės lietuvių kalbos žodynas*, vyr. red. D. Liutkevičienė. Prieiga internete: <https://ekalba.lki.lt/bendrinės-lietuvių-kalbos-zodynas> [žiūrėta 2022-08-15].

Суганенко Галина Р. 1982: Цыганенко, Галина П. *Словарь служебных морфем русского языка* [Slovar' služebnyx morfem russkogo jazyka], Киев: Радянська школа [Kiev: Radjans'ka škola].

DLKG – *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, red. V. Ambrazas, 4-as patasis. leidimas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2006.

DPSCF – *A Dictionary of Prefixes, Suffixes, and Combining Forms from Webster's Third New International Dictionary*, Unabridged 2002. Prieiga internete: https://secure.spellingbee.com/forms/M_W_pre_suf_comb.pdf [žiūrėta 2022-07-30].

Ефремова Татjana Ф. 1996: Ефремова, Татьяна Ф. *Толковый словарь словообразовательных единиц русского языка* [Tolkovyj slovar' slovoobrazovatel'nyx edinic russkogo jazyka], Москва: Русский язык [Moskva: Russkij jazyk].

Ефремова Татjana Ф. 2000: Ефремова, Татьяна Ф. *Новый словарь русского языка: толково-словообразовательный* [Novyj slovar' russkogo jazyka: tolkovo-slovoobrazovatel'nyj] 1–2, Москва: Русский язык, Дрофа [Moskva: Russkij jazyk, Drofa].

Ефремова Татjana Ф. 2005: Ефремова, Татьяна Ф. *Толковый словарь словообразовательных единиц русского языка* [Tolkovyj slovar' slovoobrazovatel'nyx edinic russkogo jazyka], 2-е издание, исправленное [2-е izdanie, ispravlennoe], Москва: Lingua, Астрель, АСТ [Moskva: Lingua, Astrel', AST].

Gaivenis Kazimieras, Keinys Stasys 1990: *Kalbtyros terminų žodynas*, Kaunas: Šviesa.

Inčiuraitė-Noreikienė Lina, Stundžia Bonifacas 2015: On word formation patterns of hybrid neoclassical nouns and adjectives in Lithuanian. – *Contributions to Morphology and Syntax*. Proceedings of the Fourth Greifswald University Conference on Baltic Languages, ed. by A. Judžentis and St. Kessler, Berlin: Logos Verlag, 27–50.

Jakaitienė Evalda 1980: *Lietuvių kalbos leksikologija*, Vilnius: Mokslas.

Jakaitienė Evalda 2009: *Leksikologija*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Kuznecova Ariadna I., Ефремова Татjana Ф. 1986: Кузнецова, Ариадна И., Ефремова, Татьяна Ф. *Словарь морфем русского языка* [Slovar' morfem russkogo jazyka], Москва: Русский язык [Moskva: Russkij jazyk].

LES – *Лингвистический энциклопедический словарь* [Lingvističeskij ènciklopedičeskij slovar’], гл. ред. В. Н. Ярцева [gl. red. V. N. Jarceva], Москва: Советская энциклопедия [Moskva: Sovetskaja ènciklopedija], 1990.

Lietuvių kalba netrukus taps lengvesnė: internete kuria patogią sistemą. – delfi.lt, 2018 m. rugpjūčio 24 d. Prieiga internete: <https://www.delfi.lt/projektai/suprasti-interneta/lietuviu-kalba-netrukus-taps-lengvesne-internete-kuria-patogia-sistema.d?id=78879667> [žiūrėta 2022-08-04].

LKG – *Lietuvių kalbos gramatika* 1, red. K. Ulvydas, Vilnius: Mintis, 1965.

LKMDB – *Lietuvių kalbos morfemikos duomenų bazė*, sud. E. Rimkutė, A. Kazlauskienė, G. Raškinis, I. Markievicz. Prieiga internete: <https://klc.vdu.lt/morfema/> [žiūrėta 2022 m. rugpjūčio mėn.].

Lopatin Vladimir V., Uluchanov Igor’ S. 2016: Лопатин, Владимир В., Улуханов, Игорь С. *Словарь словообразовательных аффиксов современного русского языка* [Slovar’ slovoobrazovatel’nyx affiksov sovremennogo russkogo jazyka], Москва: Азбуковник [Moskva: Azbukovnik].

Marchand Hans 1969: *The Categories and Types of Present-day English Word Formation: a Synchronic–Diachronic Approach*, 2nd edition, München: C. H. Beck’sche Verlagsbuchhandlung.

Metuzāle-Kangere Baiba 1985: *A Derivational Dictionary of Latvian / Latviešu valodas atvasinājumu vārdnīca*, Hamburg: Helmut Buske Verlag.

MW – *Merriam-Webster Dictionary*. Prieiga internete: <https://www.merriam-webster.com/> [žiūrėta 2022-08-08].

Murmulaitytė Daiva 2021: Lietuvių kalbos naujažodžiai lyties išraiškos aspektu. – *Lietuvių kalba* 16, 51–59. Prieiga internete: <https://www.zurnalai.vu.lt/lietuviu-kalba/article/view/24927/24771> [žiūrėta 2022-08-15].

ND – Miliūnaitė Rita, Aleksaitė Agnė. *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynas* [tęstinis internetinis žinynas nuo 2011 m.], sud. R. Miliūnaitė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga internete: <https://ekalba.lt/naujazodziai/> [žiūrėta 2022 07 26].

Pakerys Jurgis 2013–2014: Naujųjų skolinių duomenų bazės veiksmažodžių morfologija. – *Taikomoji kalbotyra* 3, 1–26. Prieiga internete: http://nsdb.sociolingvistika.lt/failai/files/PDF/Pakerys_2013_Nauj%C5%B3j%C5%B3%20skolini%C5%B3%20duomen%C5%B3%20baz%C4%97s%20veiksma%C5%BEod%C5%BEi%C5%B3%20morfologija.pdf [žiūrėta 2022-09-12].

Rimkutė Erika 2003: Homonimai, homoformos ir homografai tekstynų lingvistikos požiūriu. – *Terminologija* 10, 33–41.

Rimkutė Erika 2003a. Morfologinio daugiareikšmiškumo tipologija. – *Lituanistica* 4(56), 60–78. Prieiga internete: <https://www.lituanistika.lt/content/13209> [žiūrėta 2022-08-12].

Rimkutė Erika, Kazlauskienė Asta, Raškinis Gailius 2011: *Atgalinis lietuvių kalbos morfemikos žodynas* 1–3, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.

Rimkutė Erika, Kazlauskienė Asta, Raškinis Gailius 2011a: *Abėcėlinis lietuvių kalbos morfemikos žodynas* 1–3, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas. Prieiga internete: <http://donelaitis.vdu.lt/lkk/pdf/AbcI.pdf>, <http://donelaitis.vdu.lt/lkk/pdf/AbcII.pdf>, <http://donelaitis.vdu.lt/lkk/pdf/AbcIII.pdf> [žiūrėta 2022-08-08].

Rimkutė Erika, Kazlauskienė Asta, Raškinis Gailius 2011b: *Dažninis lietuvių kalbos morfemikos žodynas* 1–3, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.

Osilbekova Daniija A. 2017: Осильбекова, Дания А. О принципах составления словаря словообразовательных морфем [О принципах составления словаря словообразовательных морфем]. – *Преподаватель XXI век* [Prepodavatel' XXI vek] 3(2), 333–341. Prieiga internete: <https://cyberleninka.ru/article/n/o-principah-sostavleniya-slovarya-slovoobrazovatelnyh-morfem> [žiūrėta 2020-08-14].

Raciburskaja Larisa V. 2009: Рацибурская, Лариса В. *Словарь уникальных морфем современного русского языка* [Slovar' unikal'nykh morfem sovremennogo russkogo jazyka], Москва: Флинта, Наука [Moskva: Flinta, Nauka].

Smetona.lt. Lietuvių kalba ir kalbotyra. Prieiga internete: <https://www.smetona.lt/> [žiūrėta 2022-08-10].

Širšov Ivan A. 2004: Ширшов, Иван А. *Толковый словообразовательный словарь русского языка* [Tolkovij slovoobrazovatel'nyj slovar' russkogo jazyka], Москва: АСТ [и др.] [Moskva: AST [i dr.]].

Tichonov Aleksandr N. 1990: Тихонов, Александр Н. *Словообразовательный словарь русского языка* [Slovoobrazovatel'nyj slovar' russkogo jazyka] 1–2, 2-е издание, стер. [2-е izdanie, ster.], Москва: Русский язык [Moskva: Russkij jazyk].

Tichonov Aleksandr N. 1996: Тихонов, Александр Н. *Морфемно-орфографический словарь русского языка. Русская морфемика* [Morfemno-orfografičeskij slovar' russkogo jazyka. Russkaja morfemika], Москва: Школа-Пресс [Moskva: Škola-Press].

Urbutis Vincas 2008: Homofonai, homoformas, homografai, homonimai. – *Lietuvių kalbos enciklopedija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Urbutis Vincas 2009: *Žodžių darybos teorija, 2-asis leidimas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Valeckienė Adelė 1998: *Funkcinė lietuvių kalbos gramatika*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

ŽDV – Murmulaitytė Daiva, Aleksaitė Agnė 2021: *Žodžių darybos vedlys* [elektroninis išteklius], Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga internete: ekalba.lt/zodziu-darybos-vedlys/ [žiūrėta 2022-07-08].

Homonymy of Derivational Formatives and its Marking in the Word Formation Manual

SUMMARY

Lexical homonymy is the most commonly studied type of homonymy, but this is not only a phenomenon of words but also of their forms, as well as morphemes. It is the homonymy of elements at this level of a language – morphemes, or more precisely, affixes, formatives – that has become relevant in the development of the *Word Formation Guide* (WFG, <https://ekalba.lt/zodziu-darybos-vedlys/>), a digital Lithuanian noun word formation manual, mainly intended for the general public.

The study aims to justify the necessity of the marking of homonymy of derivational formatives (and morphemes in general) in lexicographic publications and to raise the problems encountered in the practical presentation of the homonymic means of word formation. To achieve this goal, the homonymic means of the formation of nouns in the Lithuanian language – suffixes, inflections, (partially) prefixes – have been registered, the criteria of homonymy of the means of word formation have been discussed, and the problematic aspects of homonymy marking have been highlighted.

The *Word Formation Guide* provides a preliminary marking of the homonymy of the noun derivational formatives presented in the Lithuanian grammar. It has become evident that it is useful or even necessary to mark homonymy in such manuals and other lexicographic sources (dictionaries of word formation, morphemes, morphemic structure). Such dictionaries should reflect the homonymy of all types of morphemes – derivational affixes and roots. Only morphemes of the same type should be considered homonymous. Moreover, homonymy should be discussed at the level of formatives, not at the level of morphemes (e.g. in the case of suffixation, it would be a suffix together with the ending – *-ikas*, *-ikis*, *-ikė*, not just *-ik-*).

It is also difficult to establish homonymy criteria for derivational means in the WFG firmly and unambiguously, in particular because the manual only covers nouns. A different picture of homonymy would be apparent in the context of the derivational means of all

parts of speech. As far as nouns are concerned, the criteria for distinguishing homonymy are the different derivational meanings of derivatives and the different origins of the means of derivation. The difference in the part of speech of derivatives and the difference in the part of speech of their base words (unless this is also fundamentally related to different derivational semantics) does not in itself lead to homonymy of the means of derivation and is unlikely to be a criterion for it.

It is not yet entirely clear how to mark the homonymy of derivational formatives whose derivatives may have both masculine and feminine forms and/or either one of them. Cf. *merg-ikė* 'little, cute girl' (diminutive, the suffix *-ikė*), *neš-ikas*, *neš-ikė* 'bearer' (the suffix *-ikas*, *-ė*), *raudon-ikis*, *raudon-ikė* 'person with a red, scarlet face' (the suffix *-ikis*, *-ė*).

More research is needed to establish the homonymy of prefixes. The prefixes *be-* originating from the particle *be* and from the preposition *be* are unquestionable homonyms (only the latter is used in nouns, e.g. *be-dugnė* 'abyss' – cf. *be dugno* 'without bottom'). In some cases (*pa-*, *prieš-*, *prie-*), prefixes are marked as homonyms in the WFG due to their different formation, and some of their derivatives may refer to non-nouns.

In the future, an explanatory dictionary of Lithuanian derivational formatives could be compiled based on the supplemented WFG. In addition to the homonymy-corrected information already provided in the WFG, it should also contain the derivational formatives of other parts of speech and more neoclassical formatives, not only initial but also final ones. Their homonymy, both concerning the indigenous derivational means and with each other, should, of course, also be investigated and marked.

Įteikta 2022 m. rugsėjo 12 d.

DAIVA MURMULAITYTĖ
Lietuvių kalbos institutas
Petro Vileišio g. 5, Vilnius, LT-10308, Lietuva
daiva.murmulaityte@lki.lt